

VRIJEDAN PRESJEK VELIKOGA ŽIVOTNOG DJELA

Damjanović, Stjepan. *Izabrani filološki radovi*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost, 2019.

Bogata bibliografija istaknutoga hrvatskoga filologa i akademika Stjepana Damjanovića odnedavno je bogatija za još nekoliko naslova. Jedan je od njih knjiga *Izabrani filološki radovi*, objavljena u izdanju Fakulteta za crnogorski jezik i književnost iz Cetinja 2019. godine, koja obasije 439 stranica, a uključuje dvadeset i osam autorovih radova, podijeljenih u četiri tematske cjeline. Riječ je o četvrtome izdanju u biblioteci *Linguistica*, a uredio ga je Novica Vujović. Knjigu zatvara pogovor Matea Žagara naslovljen “Slavonski korijeni, slavistički obzori (Opus akademika Stjepana Damjanovića)”, djelomično izmijenjena i proširena inačica predgovora knjižici *Bibliografija Stjepana Damjanovića*, objavljenoj u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade 2011. godine povodom obilježavanja 65. godišnjice njegova života i 40. obljetnice rada.

Prva je tematska cjelina naslovljena *Slavističke teme*, a otvara ju rad “Slavistika i kroatistika”. Autor prati razvoj slavistike od vremena kada je bila jedinstvena znanstvena disciplina sa staroslavenskim jezikom u središtu preko pojave nacionalnih filologija sve do aktualnoga trenutka, kada je filologija potpuno izgubila svoj nekadašnji položaj u društvu, a ponajprije vidljiv ugled i prestiž. U drugome prilogu, naslovljenu “Jedanaest i pol stoljeća nezaborava”, autor piše o važnosti ćirilometodskoga djela kao temelja jezika i književnosti svakoga slavenskoga naroda te jednoga od najvažnijih izvorišta djelatnosti hrvatskih glagoljaša, prikazujući ukratko glagoljašku sastavnicu hrvatske srednjovjekovne književnosti. U fokus sljedećega priloga, “Prošlost u sadašnjosti: Sveta braća, Strossmayer i mi”, autor postavlja odnos biskupa Josipa Jurja Strossmayera prema ćirilometodskoj tradiciji, prikazujući ga ne samo kao istinskoga sljedbenika nego i neumornoga promicatelja života i djela Svete braće. Odnosu biskupa Strossmayera prema ćirilometodskoj tradiciji, sada u korespondenciji s Franjom Račkim, vratit će se u radu “Ćirilometodska problematika u prepisci Rački – Strossmayer”, što je ujedno i najzastupljenija tema njihove prepiske, uz pregršt podataka o aktualnim kulturnopovijesnim pitanjima. “Glagoljica na području današnje Bosne i Hercegovine” četvrti je rad prve cjeline. Iako nema mnogo sačuvanih glagoljskih tekstova s toga područja, autor pokazuje da ih ima sasvim dovoljno da se glagoljička sastavnica bosansko-humske srednjovjekovne pismenosti može smatrati značajnom i po starosti i po obimu. Zaseban je rad autor posvetio crnogorskim inkunabulama u kontekstu ranoga slavenskog tiska, osvrćući se posebno na njihov jezik.

U radu “Staroslavenski jezik u slavističkim istraživanjima i sveučilišnoj nastavi” prikazuje prinose najistaknutijih svjetskih slavista, usmjeravajući pozornost na promjenu položaja i uloge staroslavenskoga jezika u slavističkim istraživanjima i sveučilišnoj nastavi, u kojoj je danas stekao posve periferan status. Predzadnji je rad naslovljen “Jagićeve ocjene Miklošičevih djela”, gdje je prikazano što je Jagić pisao o Miklošiču kao učitelju i znanstveniku u svojim recenzijama njegovih djela, dokazujući se kao odan učenik te pažljiv i kompetentan čitatelj. Koliko su hrvatski slavisti pridonijeli proučavanju i poučavanju staroslavenskoga jezika općenito, prikazano je u zadnjem članku prve tematske cjeline. Autor se, među ostalim, osvrće detaljnije na zasluge Jurja Križanića, Vatroslava Jagića i Josipa Hamma, a u novije vrijeme i veoma važnu ulogu Staroslavenskoga instituta u Zagrebu.

Druga je tematska cjelina naslovljena *Tisućljetno hrvatsko glagoljaštvo*. Cilj je prvoga rada, naslovljena “Tisućljetno hrvatsko glagoljaštvo i njegovi ćirilometodski korijeni”, pokazati da je književnojezična koncepcija hrvatskih glagoljaša duboko ukorijenjena u ćirilometodskoj tradiciji i dati pregled hrvatskoga glagoljaškoga korpusa od 11. do 16. stoljeća. Sudbina hrvatskoga glagoljštva i oblikovanje nove književnojezične koncepcije u idućem razdoblju zanimat će autora u sljedećem prilogu – “Hrvatska glagoljaška kultura nakon Tridentskoga koncila”, i to ponajprije razdoblje istočnoslavenizacije hrvatskoglagoljskih tekstova. Treći rad, “Hrvatskostaroslavenski”, prati nastajanje, ulogu i sudbinu najprestižnije književnojezične inačice u hrvatskoj srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj kulturi u čitavu njezinu vremenskome protegu. Prilog “Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika” posvećen je raspravi o tome kakav su jezik hrvatski glagoljaši smatrali prikladnim za knjige te kojim su jezičnim sredstvima i u kojoj mjeri uspjeli postići jedinstvo hrvatske srednjovjekovne književnosti, koje će kasnije ilirizam ponovno uspostaviti, što djelovanje hrvatskih glagoljaša čini upravo temeljem cjelokupnom kasnijem hrvatskom književnojezičnom razvitku. Slijedi rad “Hrvatski glagoljaši u središtu Svetoga Rimskog Carstva”, usmjeren u prvome redu na češku, odnosno emausku epizodu u povijesti hrvatskoga glagoljštva, koja nije bila osobito duga, ali je ostavila znatan utjecaj u objema kulturama. Tri su sljedeća rada posvećena jezičnoj analizi antologijskih hrvatskih srednjovjekovnih tekstova. Na prvome je mjestu jezična raščlamba *Bašćanske ploče*, “dragoga kamena hrvatske književnosti” (S. Ivšić), gdje autor pokazuje neodrživost dosadašnjih određenja njezina jezika kao starohrvatskoga, čakavskoga ili narodnoga, istovremeno nudeći argumente u prilog tezi da je ona zapravo pisana – hrvatskostaroslavenskim jezikom. Na drugome je mjestu hrvatski prijevod *Regule sv. Benedikta*, čije “jezično šarenilo” za razliku od drugih istraživača autor ne tumači neznanjem hrvatskih glagoljaša, već ga promatra kao važan dokaz da su aktivno raz-

mišljali o oblikovanju književnoga jezika i njegovu stilskom nijansiranju. Tu tvrdnju oprimjeruje brojnim zanimljivim značajkama *Regule* na svim jezičnim razinama, u kojima – suprotno onima koji govore o jezičnome neredu – nastoji prepoznati *sustav*. Na trećem je mjestu rad “Zapis popa Martinca iz Drugoga novljanskog brevijara”, u kojemu autor nudi transkripciju, prijevod i djelomičnu jezičnu analizu toga teksta, sve s ciljem da pokaže u kojoj je mjeri hrvatska pisana tradicija utjecala na Martinčev stil i kako taj tekst i današnjem čitatelju dopušta uživanje u umjetničkoj riječi. Zadnji je prilog u drugoj cjelini “Jezik glagoljčnih tekstova 16. stoljeća”, gdje autor sintetizira rezultate vlastitih i tuđih jezikoslovnih istraživanja hrvatskih tekstova nastalih u prijelomnome 16. stoljeću, čijim je bitnim obilježjem veliko previranje na svim jezičnim razinama. Unatoč tomu što društvena i gospodarska snaga hrvatskih glagoljaša slabi, a glagoljica počinje ustupati mjesto latinici, autoru je osobito stalo do toga da pokaže kako to ne znači i da se glagoljicom pisalo manje negoli u prethodnim razdobljima, već je riječ o vrlo opsežnu, bogatu i tek u manjoj mjeri istraženu korpusu.

Treća je tematska cjelina naslovljena *Iz povijesti hrvatskoga jezika*. Cjelinu otvara prilog “Predstandardna razdoblja hrvatskoga jezika”, u kojemu autor, oslanjajući se na periodizaciju Dalibora Brozovića, ukratko ocrtava povijest predstandardizacijskih procesa tijekom hrvatskoga srednjeg vijeka te 16. i 17. stoljeća. Slijedi rad “Hrvatska ćirilčna baština u povijesti hrvatske kulture i njezino mjesto u hrvatskoj filologiji”, svojevrsan prolog budućim istraživanjima hrvatske ćirilice, smještene još uvijek nedostavno blizu središta hrvatskih filoloških interesa. U njemu autor sažeto prikazuje mjesto i ulogu ćirilčke sastavnice hrvatske pismenosti u povijesti hrvatskoga književnog jezika od najstarijih zapisa na tome pismu sve do 16. stoljeća. U radu “Tri najstarije hrvatske početnice” uspoređuje najstariju cjelovito sačuvanu hrvatskoglagoljsku početnicu, otisnutu u Veneciji 1527. u tiskari Andrije Torresanija, zatim *Psaltir* Šimuna Kožičića Benje, otisnut u riječkoj glagoljskoj tiskari 1530., te naposljetku dva izdanja protestantske *Table za dicu*, otisnuta u protestantskoj tiskari u Urachu kraj Tübingena 1561. godine. Autor zaključuje da je svim trima početnicama, neovisno o tome što se međusobno razlikuju odabranom književnojezičnom koncepcijom, zajedničko izrastanje iz ćirilometodske tradicije i plemenito nastojanje za uvećanjem broja pismenih članova zajednice. U prilogu “Pisana kultura u Slavoniji u 18. stoljeću (Uvodne napomene)” autor prati utjecaj europskih duhovnih kretanja u Slavoniji, zaključujući: “[T]anašni je sloj hrvatske inteligencije posvuda, pa i na prostoru današnje Slavonije, počeo jačati, školski sustav postao je puno razvedeniji, a utvrđivanje kršćanstva bilo je usko povezano sa širenjem knjige i prosvjete” (str. 350). U istome se razdoblju osobito važnim trenutkom ne samo za povijest pisane riječi u Slavoniji već i za oblikovanje hrvatskoga jezičnog standarda uopće može ocijeniti nastanak

prvoga hrvatskoga cjelovitog prijevoda Biblije, kojemu je detaljnije posvećen sljedeći tekst u knjizi – “Katančićev prijevod Biblije i počeci hrvatskoga jezičnog standarda”. Ističući da hrvatski narodni preporod nije uveo posve novi književni jezik, nego je posegnuo za postojećim jezičnim varijetetima, autor pokazuje da je među njima osobito izgrađen bio i onaj koji je uveo Katančić u svojem prijevodu kao važan korak prema modernom hrvatskom jezičnom standardu. Slijedi rad “‘Slovinski’ u povijesti hrvatskoga jezika i hrvatske filologije”, gdje autor najprije razmatra izvorno značenje toga termina u kojemu dolazi u najstarijim slavenskim književnim tekstovima, a potom i njegovu uporabu u hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima (ali i drugim slavenskim, npr. ruskim ili bosanskim). U njima se s vremenom izvorni termin *slověnskъ* javlja u trima inačicama ovisno o refleksu jata: *slovinski*, *slovenski* i *slovenski*, a nerijetko i izjednačuje s terminom *hrvatski*, proširujući s vremenom opseg svojeg značenja i povezujući se s terminom *ilirski*. Predzadnji rad treće tematske cjeline naslovljen je “Jezik detinstvo prebavi i domorodcev kreposti svetu osvahnēju”, u kojemu autor predstavlja misli Antuna Mihanovića o potrebi oblikovanja hrvatskoga jezičnog standarda iznesene u njegovoj knjižici *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku*. Cjelinu zatvara rad “Rajićeva izdanja Reljkovićeve ‘Satira’”, koji govori o jezičnoj prilagodbi kojoj je *Satir* Matije Antuna Reljkovića podvrgnut od strane Stefana Rajića prilikom priređivanja dvaju ćirilčnih izdanja toga djela: jednoga koje je tiskano 1793. u Beču i drugoga koje je tiskano 1807. u Budimu. Autor pokazuje o kojim je promjenama riječ na svim jezičnim razinama, a u zaključku razmatra spomenuta izdanja u svjetlu srpske književnojezične situacije u 18. stoljeću.

Četvrta je tematska cjelina naslovljena *Jezik i identitet*. Iako se sastoji od svega dva rada, oba bismo mogli proglasiti programatskima jer dobro ukazuju na autorov pristup koji primjenjuje u cjelokupnom svojem djelovanju, a čija je bitna odlika upravo potraga za istinom. U prvome radu, koji nosi isti naslov kao čitava cjelina, autor razmatra različita jezikoslovna gledišta o odnosu jezika i identiteta, i to u prvome redu identiteta hrvatskoga jezika. Ponovno na tragu Dalibora Brozovića, iznosi šest temeljnih činjenica koje smatra važnim za hrvatski jezični identitet i njegovo sudjelovanje u izgradnji nacionalnog, ali i drugih identiteta. Ta stajališta uspoređuje potom s gledištima nejezikoslovaca, koja pronalazi u primjerima iz hrvatskoga pjesništva. U drugome radu, naslovljenu “O filologiji i rodoljublju”, autor se osvrće na teorije o postanku i prvenstvu slavenskih pisama te na stavove o naravi odnosa hrvatskoga i srpskoga jezika, želeći pokazati na tim primjerima kako može biti problematičnim kada se umjesto (filoloških) argumenata nudi rodoljublje. Među inim rečenicama iz kojih se izvrsno iščitava autorovo nenametljivo zagovaranje intelektualnoga poštenja i kritičke misli možemo primjerice izdvojiti ove: “Rodoljublje moramo pretvoriti u djelotvoran napor

da o problemima saznamo više i da svatko od nas svoj posao obavi što bolje.” (str. 418) ili “Kada s filoloških pitanja skinemo politikantsku patinu, uz njih će ostati rijetki zaljubljenici koji će svoju strast trošiti na pravi način: tražeći istinu.” (str. 424).

Knjiga *Izabrani filološki radovi* Stjepana Damjanovića veoma je vrijedan presjek velikoga životnog djela toga istaknutoga hrvatskog paleoslavista. Iako je riječ o radovima koji su prethodno već objavljeni ne samo u izvornim časopisima i zbornicima nego pokoji i u prethodnim autorovim knjigama sabranih radova, ovdje se prvi put njegov impresivan opus nastoji učiniti dostupnim prije svega susjednoj filološkoj zajednici, a potom služi i svakom onom tko je zainteresiran za povijest hrvatske riječi, kao i njezino mjesto u širem slavenskom okviru. Njegovim učenicima naviklima na autorovu životnu i znanstveničku jednostavnost, skromnost, znanje, širinu i otvorenost ova knjiga neće donijeti čega bitno novoga, no one koji se dosad nisu imali prilike susresti ili bolje upoznati s njegovim djelom može mnogočemu naučiti i u užem i u širem smislu kada je riječ o istraživačkome pristupu. U svijesti jednih i drugih korisnim podsjetnikom mogu ostati ove Profesorove riječi (str. 361): “[S]vi dobro znamo da naslaga prošlosti u pravilu u svakom djelu i djelovanju ima više, nego novina. Ta spoznaja dodatno opravdava naše bavljenje prošlošću i ona nas upozorava da ne precjenjujemo svoje vrijeme: ono kadšto izgleda veće i uspješnije od prošloga samo zato što mu stoji na ramenu.”

Ivana Eterović